

InfoMigjorn

Butlletí digital
sobre llengua
catalana

Núm. 1.352

21 de novembre del 2017

SUMARI

- 1 Josep Lacreu ▶ ¡Ací hi ha tomata!
- 2 Cercle Vallcorba ▶ *La Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC
- 3 Maria Rodríguez Mariné ▶ “Agafa un suet que després fa rispa”
- 4 Joan Josep Camacho Grau ▶ Som, soms, sem
- 5 Teresa Tort ▶ Miquetaines
- 6 Magí Camps ▶ Entre d'altres
- 7 Albert Pla Nualart ▶ El valencià ens enriqueix i el ‘valenyol’ ens dilueix
- 8 David Paloma ▶ L'homenatge
- 9 Núria Puyuelo ▶ Deixeble de Fabra
- 10 Isabel-Clara Simó ▶ Tres llibres per a gaudir de la llengua dels alcoians
- 11 Pau Vidal ▶ El catanyol es cura
- 12 Rudolf Ortega ▶ Tots els dubtes. Paraules amb biografia (2)
- 13 Llengua Nacional ▶ Índex del núm. 100 (3r trimestre del 2017)

InfoMigjorn és un butlletí setmanal que recull informacions d'actualitat sobre llengua catalana.

ISSN 2462-7003 Elaborat i distribuït per la Xarxa de Mots

Subscripcions: <http://migjorn.cat/alta.php> Adreça de contacte: infomigjorn@migjorn.cat   @InfoMigjorn

1 ¡Ací hi ha tomata!

Josep Lacreu

Blog *Pren la paraula*, 11/10/2017

<http://red.levante-emv.com/joseplacreu/2017/10/11/aci-hi-ha-tomata/>

El descobriment de l'anomenat *Nou Món* –el continent americà–, designat així per oposició al *Vell Món* –els continents ja coneguts: Europa, Àsia i Àfrica–, representà en molts aspectes el trastocament de molts dels principis en què es fonamentava el coneixement. La cartografia, les rutes marítimes, l'orde polític, les ànsies d'expansió colonial, el descobriment de noves plantes, de nous animals... Tot un món nou emergia de sobte davant dels ulls atònits dels intrèpids aventurers. Les paraules preexistents procedents del vell llatí no servien per a anomenar tot allò que contemplaven per primera vegada. A partir de la reinterpretació dels sons que emetien els nadius en llengües que els resultaven totalment intel·ligibles rebatejaven les noves realitats.

Un dels productes que cridà l'atenció dels navegants espanyols fou el *tomatl*; així és almenys com deien en nàhuatl, la llengua parlada pels asteques, a un fruit de color roig o groc, de sabor fresc i gustós, que per a ells significava 'aigua grossa'. Als espanyols la terminació *-atl* els resultava totalment impronunciable, i ràpidament hi afegiren un coixí fonètic per a poder articular-la, transformant-la en *tomate*. La primera documentació escrita de la paraula *tomate* en castellà data de 1560 en la *Crónica de la Nueva España*, de Francisco Cervantes de Salazar: «Los indios taxcaltecas y cempoaleses tuvieron aquel día por muy festival, porque no dexaron cuerpo de aquellos señores que no comiesen con chile y tomate». En valencià/català, igual que en la resta de llengües romàniques, este neologisme ens arriba a través del castellà, i és realment sorprenent la rapidesa amb què ha anat transformant-se per a adaptar-se a les característiques fonètiques i morfològiques dels diversos parlars receptors.

La variant més antiga i fidel a l'original és, sens dubte, *tomata*. L'única alteració que presenta és la transformació de la vocal final com a resultat d'un canvi de gènere. La tendència a usar en plural este producte (*mengen tomates, cullen tomates, venen tomates...*) féu que la terminació *-es*, per analogia amb moltes altres paraules de característiques semblants (*escates, fogates, gates, mates, rates...*), es reinterpretara com a femenina. La variant *tomata* no és, ni de bon tros, exclusiva dels valencians: s'usa en quasi tot el català occidental, en l'Empordà, en el Rosselló i, mar enllà, en l'illa d'Eivissa. La forma *tomaca*, formada per dissimilació consonàntica, per a evitar la repetició de la *t*, s'estén a partir de

la comarca de la Ribera cap avall, fins a arribar a les comarques del Vinalopó, a on torna a reaparèixer la variant *tomata*. Com a variants singulars, podem remarcar també l'existència de les formes *tomato* i *tomaco*, presents en algunes localitats de la Costera, a on el canvi de la -e originària a -o ha fet que es mantinga el gènere masculí.

Si dirigim la mirada cap al nord, ens trobem que una part dels catalans, arran de l'estranyesa que els produïa la terminació *-ate* en un mot de gènere masculí, hi afegiren el so adventici [k] (seguint el mateix procediment que ja havien aplicat en altres vocables acabats en -e àtona, com *rafe/ràfec* o *tave/tàvec*), i és així com crearen la forma *tomàtec*. Esta forma és la que reconegueren com a principal la majoria dels diccionaris catalans publicats fins al segle XX; amb tot, Pompeu Fabra optà per donar prioritat a la variant *tomàquet*, ja molt estesa en una gran part de Catalunya, que és el resultat d'una alteració de l'orde de les consonants finals.

Els mallorquins també feren la seua pròpia adaptació del nom d'esta fructífera hortalissa, i crearen la variant *tomàtic*, encara viva en l'illa de Menorca, que es transformà en la forma femenina *tomàtiga*, i a través d'un procés de dissimilació regressiva es convertí en una gran part de l'illa de Mallorca en *domàtiga*.

Curiosament, este mateix fenomen de sonorització de la consonant inicial és el que ha operat en turc, a on es diu *domates*. I, ja posats, per a oferir una panoràmica més general de la resta de llengües romàniques, deixem constància que la forma castellana *tomate* passà al francès, al portugués i a l'alemany tal qual, amb adaptacions purament fonètiques. L'anglès l'adoptà com a *tomato*. Però la creació lèxica més original és la de l'italià, a on esta hortalissa és coneguda com a *pomodoro*, forma aglutinada de 'pomo d'oro' (és a dir, 'poma d'or'). L'anomenaren així perquè la varietat de la tomata que més es difongué originàriament a Itàlia tenia la pell de color groguenc. Encara que possiblement la denominació més poètica de la *tomata* és la que engendraren els francesos, hui caiguda en desús: *pomme d'amour* ('poma d'amor'). L'anomenaren així perquè creien –o volien creure, amb la seua presta disposició a les pràctiques de seducció– que la tomata tenia propietats afrodisíiques.

A partir de les dades exposades sobre la gestació i la posterior expansió de la paraula castellana *tomate*, podem inferir algunes idees generals per a intentar transcendir la pura anècdota. La primera qüestió que es pot constatar és la sorprenent capacitat de la llengua per a assimilar estrangerismes i donar-los un contorn ajustat a les característiques fonètiques i morfològiques del propi parlar. Esta capacitat de deglució de paraules provinents d'altres llengües posa de manifest, sens dubte, una saludable vitalitat.

La segona qüestió és l'harmoniosa convivència amb què poden coexistir les diverses variants formals d'una mateixa paraula. El *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC conté fins a sis formes de la mateixa paraula: *tomàquet*, *tomàtec*, *tomàtic*, *tomàtiga*, *tomata* i *tomaca*. I, val a dir-ho, no s'ha escindit la llengua ni s'ha produït cap hecatombe per esta profusió de variants. Segurament al contrari: els parlants se senten més còmodes sabent que poden fer servir la seua pròpia variant sense que ningú els diga que parlen malament. La llengua no és sols un codi de comunicació sinó també un sistema on convergixen sentiments identitaris.

D'altra banda, la decisió de Pompeu Fabra d'optar per la forma *tomàquet* ens hauria de fer reconsiderar també alguns prejudis poc fonamentats que tenim sobre la llengua formal. La variant *tomàquet* és de creació recent i de les més allunyades de la forma originària; la idea de preservar la màxima fidelitat a l'ètim a l'hora de fixar la variant pròpia del registre formal és, per tant, més que discutible. Però és que, a més, en el moment en què Fabra decidí incorporar-la al diccionari com a forma principal tenia poc prestigi social: tota la tradició literària i lexicogràfica catalana es decantava majoritàriament per *tomàtec*. La forma *tomàquet* és el resultat d'una metàtesi, fenomen que sovint tendim a associar falsament a deformacions vulgars; però, tot i això, tenia des del seu punt de vista un avantatge indiscutible respecte a la resta de variants: era la més estesa entre els parlants catalans. I, per a Fabra, amb una mentalitat lingüística moderna, eixe va ser el factor decisiu que determinà la seua decisió.

En això, com en tantes altres qüestions, la resolució de Fabra fou admirable. Els valencians més declaradament fabristes haurien d'aprendre a imitar-lo; no tant, lògicament, en l'adopció de la forma *tomàquet* per a l'[espai comunicatiu valencià](#) –eixa és la part més superficial de la història–, sinó en les raons que l'impulsaren a adoptar esta solució per al català de Catalunya i també en l'escrupolós respecte que mostrà per la variació lingüística. El millor tribut que se li pot retre a Pompeu Fabra actualment des de València és impregnar-se de la seua mentalitat, tan moderna encara en molts aspectes.

2 La Gramàtica de la llengua catalana de l'IEC

Cercle Vallcorba

[Caràcters](#), núm. 78, hivern 2017

https://drive.google.com/file/d/1RG3RXp5q_JQZD9c04eGOhSEUR79R6sKb/view

La gramàtica que el febrer passat va presentar l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC), elaborada per la Secció Filològica (SF), té, al nostre entendre, dos problemes metodològics generals, si cal mirar-la, com els autors afirmen que és, com la nova gramàtica normativa del català.

El primer problema metodològic és que, volent ser, segons els autors, “una gramàtica que presenta la norma a mesura que descabdella la descripció detallada de les formes i construccions lingüístiques”, fa un tractament descriptiu del català com si fos una llengua “normal”, com l'anglès o l'italià, és a dir, una llengua estandarditzada, amb usos gramaticals i lèxics consolidats de fa segles com a llengua d'ús social general dins uns àmbits territorials, sota la sobirania –també lingüística– d'un estat o uns estats que la tenen com a pròpia. No cal esforçar-se gens a demostrar que el català és lluny d'aquesta “normalitat”.

La realitat sociolingüística imposada per la dictadura franquista, sense solució de continuïtat en l'etapa dita “democràtica”, sobretot pel que fa a la subordinació sistèmica de l'ús social del català al del castellà, ha causat i causa una doble substitució. Una d'“externa”, en l'ús social, i una d'“interna”, en els sistemes que structuren la llengua, tant lexicosemàntics com sintacticosemàntics. És innegable i constatable tothora, llegint periòdics, traduccions i obres literàries o sentint mitjans de comunicació i productes audiovisuals, i no cal dir escoltant la llengua col·loquial de les grans àrees urbanes, que els sistemes bàsics de la llengua, com ara l'anafòric o el verbal, han estat esbotzats i que els elements i girs de frase castellans van substituint pertot els propis del català.

Si l'aposta metodològica de la SF per a arribar a la norma era passar per la “descripció”, era indefugible i inexcusable que aquesta gramàtica descriptiva inclogués una descripció de la substitució estructural del català pel castellà actualment en curs. En comptes d'això, la SF no solament silencia aquesta desfeta estructural, sinó que sovint la maquilla de “col·loquialisme”. I no és pas tot u un col·loquialisme que un castellanisme o una castellanada. Actuar així no és actuar com Fabra, sinó contra Fabra. Per a Fabra –i la majoria de gramàtics posteriors fins als anys vuitanta del segle passat–, estandarditzar havia de consistir a establir, tant com fos possible, el català que hauria resultat de la llengua antiga per una evolució pròpia, sense la interferència aclaparadora del castellà.

Això implicava partir de la llengua viva no (gaire) interferida i, complementàriament, de la llengua antiga, per llevar-ne els elements estructurals castellanitzants. S'hi pot estar d'acord o en contra, però el projecte de Fabra era aquest. La SF afirma que la seva gramàtica respon al projecte fabrià, però metodològicament fa el contrari: partir de la llengua parlada més desnaturalitzada, la de les grans ciutats, tot invocant una falsa "evolució", i començar a obrir la porta a molts castellanismes presentats com a elements col·loquials. De fet, doncs, entén que la castellanització és la forma evolutiva inexorable del català actual i que la normativa ha de reflectir aquesta "evolució" en l'estàndard que proposa.

El segon problema metodològic és que una gramàtica normativa ha de contribuir a fixar els paradigmes de cada nivell de descripció de manera que, per exemple, se'n potenciïn i estabilitzin els contrastos significatius i se n'atenuïn les ambigüitats. Una gramàtica normativa no pot trencar un sistema paradigmàtic sense causar un desgavell sintagmàtic, no pot establir regles facultatives ni contradictòriament alternatives. Per exemple, no pot establir tres regles per a l'ús de *per* / *per a* que s'exclouen mútuament i que admet de triar facultativament, sense anul·lar l'oposició distintiva semàntica causa/finalitat en la construcció de les frases afectades, car neutralitza tota possibilitat de funció distintiva entre *per* i *per a* i converteix aquestes preposicions en dues variants formals d'una mateixa preposició. Amb aquest "mètode", la GIEC deixa força malparat el sistema preposicional i més sistemes i subsistemes de l'estàndard. Si tant podem dir, significant la mateixa cosa, "Pensa a fer-ho" com "Pensa en fer-ho", qui endevinarà la intenció significativa de l'emissor? En aquest aspecte no té gens de sentit fer distribucions d'ús segons els registres, com pretén la GIEC, perquè, si es presenta com una gramàtica normativa, no pot abonar en cap registre el desgavell de les funcions significatives, ben altrament, hi ha de posar ordre. Un ordre que Fabra hi havia posat i que ara la GIEC desmanega.

Si no ens mirem la GIEC com a gramàtica normativa, sinó com una síntesi gramatical descriptiva del català actual, l'angle de consideració canvia, perquè hom pot prescindir del que li semblin mancances metodològiques o errades factuais i treure'n profit si hi troba aportacions interessants. I la GIEC en conté moltes, com és natural en una obra en què han contribuït especialistes destacats.

3 “Agafa un suet que després fa rispa”

Maria Rodríguez Mariné

Ara, 26/08/2017

https://www.ara.cat/opinio/Agafa-suet-que-despres-rispa_0_1858614145.html

Realment és admirable la capacitat de la gent que visito avui (en l'última etapa del meu periple lingüístic estiuenc) per dir el màxim de coses amb el mínim de fonemes: “Quinorè?” “Noeparrè!” Llàstima que no pugui reproduir l'entonació, perquè de seguida sabríeu per on paro.

No hi ha dubte que aquí hi ha gana consonàntica: *ta(m)bé*, *a(l)tre*, *(g)üita*... La que troben més suculenta és la *s* final: “È bo, això?” Ni aquest *pas* tan característic se'n salva: “No hi vull pa nar”. I cap problema per cruspir-se'n un parell: “Se(mb)la que plourà”. No tenen por, no, d'escorxar la guilla amb tant d'empatx! Per cert, que aquí, a més d'escorxar la guilla quan canvien la pesseta, també arriben a escorxar gent: això sí, sempre ho fa personal mèdic qualificat i en un quiròfan. “Només fa una setmana que l'han escorxat; pla que quedarà per fer el toc!” Els encanta, el *pla*, el fan servir a pertot. I canvia de significat segons l'entonació i el context: *ara pla!* pot expressar tant sorpresa com admiració com queixa. “Tu pla! Feques que t'ho havia dit que et fotries d'oros si badaves”. Aquest *feques* (o *fequis*) sembla que és una reducció de *a fe que*, és a dir, un *doncs mira que* d'aquells que pot fer enxerinar qualsevol (fer-lo enfadar una mica, vaja). “Si te l'haguessis torcit tu, el peu, llavors pla que faries bromà!”

Malgrat tanta fal·lera reduccionista, alguna vegada també necessiten afegir sons: “Per créixere has de menjar bé”. “Ja ménjuc [o ménjut] molt jo!” “Prou” (que aquí encara té molta vitalitat per dir que sí, que certament). No en té tanta la particular conjugació del verb *ésser*: “Jo som molt trempat” i “Nosatrus tabé ho soms”. També era molt comú fer-lo servir com a auxiliar amb els verbs de moviment: “Som anat a casa teu i la teu mare no hi era”. Aquests possessius sí que són inconfusibles i ben vius a tota una gran àrea!

Ara bé, diria que només concretament en aquesta comarca, si fas una bona excursió, acabes estaiat. I n'hi ha, aquí, de camp per córrer! I vaques, moltes, que han inspirat frases fetes com *tirar vaques a muntanya*: ep, que això no té res a veure amb el bestiar boví, vol dir evitar mocar-se tirant els mocs amunt (que si estan ressecs són *torraines*). També cardareu l'ànec si dieu que porteu vambes, aquí sempre són quets o quecs (unes de la marca Wamba i les altres de Keds, aquestes últimes també han triomfat a Ponent). I també veuran que no sou d'aquí si no feu anar *suet*s: que deu ser una particular adaptació de *suèter*.

“No sabes que només és per si de cas després fa rispa, el suet?” També fan unes terminacions ben curioses d’alguns imperfets: *rivia* (*reia*), *cavia* (*queia*)... “Quan en tròpiga un altre te’l dic”.

Aquí els nens et demanen que els portis a collbotet. Això sí, com a tot arreu cal botzinar-los sovint, sobretot si mastufegen el menjar, és a dir, si el van remenant fent-lo durar perquè no els agrada (o buscant l’únic ingredient que els interessa). “Deu dies a can pa-i-aigua, hauries de passar”, els diuen els avis. I si es deixen el llum encès, “Que tens la renda de can Malagrida, tu?” El tal Malagrida va ser un indiano que va invertir part de la fortuna que va fer amb el tabac a l’Argentina en la construcció de l’Eixample Malagrida, a la capital de la comarca. I si us dic que aquí diuen *ciurons* però que el que mengen més són *fesolets*... poc que dubta ningú: som a la Garrotxa, concretament a Olot, un dels punts on el català central ja és septentrional de transició. Bé, sembla que més que tirar cap al rossellonès, aquestes comarques (i no només les que fan frontera amb França) comparteixen prou trets propis i diferenciadors per conformar un subdialecte gironí encara per caracteritzar i delimitar. Del que no hi ha dubte és que per molts volcans i fagedes que hi hagi, aquí el que domina, almenys en la parla, és el pla.

Vegeu també [Si tens fred, pixa a la teula i beu al galet](#), de Bernat Puigtobella (*Núvol*, 08/08/2017), sobre [El parlar de Cerdanya. Gramàtica, diccionari cerdà, dites populars](#)

4 Som, soms, sem

Joan Josep Camacho Grau

Núvol, 11/09/2017

<https://www.nuvol.com/opinio/som-soms-sem/>

Allò normatiu sempre és canviant i depèn de la subjectivitat d’aquells que dicten les regles, tot i que ens vulguin fer creure que ho fan des d’un punt de vista objectiu i... normatiu. Si parlem de la fixació d’una llengua viva –de qualsevulla de les més de sis mil llengües que es parlen actualment al món, sense comptar-hi els dialectes, els subdialectes i les llengües secretes, amagades i ignorades–, només se’n pot *congelar* un moment determinat i per un moment indeterminat.

El diccionari de l'IEC diu que el verb *fixar*, entre d'altres accepcions, significa: 'Establir d'una manera durable en un estat determinat. *Fixar una llengua.*' No he descobert la sopa d'all, però quina mania de *fixar una llengua* quan allò que determina la pervivència d'una llengua és l'ús social que se'n fa! D'acord, però, que de vegades, cal pensar i ordenar una llengua, cosa que han fet, admirablement, Fabra, Alcover-Moll i Coromines.

Com que abans he esmentat l'acrònim de l'Institut d'Estudis Catalans, cal dir que la Secció Filològica d'aquest ens ha decidit, d'un sol cop de ploma, reduir els cent cinquanta accents diacrítics a catorze. Dit i fet: pim-pam! La decisió es basa, entre d'altres elements, en el fet que "els processos d'aprenentatge a l'escola puguin facilitar-se en els nous aprenents". Què té a veure això, aquesta declaració d'intencions tan vulgar, amb el fet que una llengua sigui viva, talment esmenten els membres de la tal entitat? Parlem, purament, d'ortografia? D'escriure *normativament* segons l'opinió *objectiva* imposada pels vigilants de la llengua catalana? Poc que es tracta ben bé d'això, crec. Posem per cas que escrivíssim com volguéssim, que tornéssim a l'estat llibertí de les catacumbes prefabrianes. I, a més, féssim literatura. I, encara més, poesia. Esborrem March? Bandegem Lull? Matem Verdaguer? Ignorem Maragall? Jo, ja fa uns quants anys, vaig decidir, per raons que no vénen al cas, tot i que les voldria explicar, utilitzar la varietat dialectal del verb 'ésser' ('soms', 'he sét') i l'acabament en '-t' de les primeres persones del present d'indicatiu ('recòrdut') que s'empren a les comarques gironines. Un dels meus editors, que ara no cal esmentar, em va enviar un petit llistat de comentaris i dubtes –de suposades incorreccions gramaticals i ortogràfiques– del poemari que em volia publicar, com ara *merdra* i *só*, tot i que al llibre també hi apareixien, entre d'altres, *soms* i *una fred*. Li va sobtar això i no el fet que mai utilitzés signes de puntuació i, per tant, cap majúscula!

Recòrdut que, quan vaig anar a viure a Cassà de la Selva, tenia catorze anys, i procedia del nucli dur del Llobregat. Vaja, tot un xava! Durant la meva adolescència, els gironins m'ho varen fer pagar i bé. Jo, de la missa, n'entenia la meitat. Vull dir que el deix de la pronúncia del seu català i els girs lingüístics i les expressions populars i tantes altres coses em resultaven un misteri. Parlàvem la mateixa llengua? Era més *pur* el seu català? A Sant Vicenç era el *catalanufo* i a Cassà era el *xava*. Mai més m'he considerat d'enlloc, tot i que fa més de vint anys ininterromputs que em dedico a l'escriptura en llengua catalana i, això, en el fons, deu voler dir qualche cosa sobre la meva identitat, no? Perdo el fil, però no l'oremus. Aquests dies, l'Ajuntament de Salt ens ha denegat pintar un mural davant per davant del nostre centre educatiu al·legant que hi ha

“una falta d’ortografia” (a la mateixa paret hi diu, de manera molt normativa i eloqüent, ‘Fuck police!’), però com que és una altra llengua, tot i que el missatge és molt universal, no l’esborren). Els tècnics municipals fan referència a la paraula *soms*, ja que un cop han consultat el servei lingüístic, els han dit que és una paraula *incorrecta*. Anem a pams. No és una paraula incorrecta ni correcta. És una paraula. És una paraula pròpia de la llengua catalana. Una llengua viva, vivíssima. És una paraula pròpia del dialecte oriental i del subdialecte gironí. Parlars vius, vivíssims. Però és que ni els propis gironins s’escolten quan parlen? I després se’n riuen, dels xaves i pixapins que empudeguen l’Empordanet amb el seu accent ridícul i castellanitzat? Aleshores, parlen incorrectament quan alguns diuen “soms això” o “soms així” o “soms què sé jo”? O parlen com han fet el seus pares, mares, avis, àvies...? Un aprèn a parlar escoltant. Un aprèn a escriure escoltant, també.

L’equilibri entre allò que és llengua popular i llengua normativa sempre és difícil. Un escriptor hauria de tenir una orella connectada a la realitat i l’altra, als llibres. L’equilibri, que deia. Un repte, doncs. Per acabar, si donem una ullada al paradigma de la flexió dialectal del verb *ésser* (pàgines 488-489 del volum 5 del *Diccionari català-valencià-balear*) ens adonarem de la riquesa de la llengua catalana i que som uns burros bramadors si no la utilitzem, que som mules de càrrega si no la gaudim, i que sem uns ases normatius si no la valorem. Ihò-ihò!

5 Miquetaines

Teresa Tort @teresa_tort

Blog *Agafada al vol*, 20/10/2017

<https://blocs.mesvilaweb.cat/tort/?p=269765>

Qui no s’ha sentit mai fora de lloc? Malgrat que cada persona té poc o molt la capacitat d’adaptar-se a diferents entorns, en qualsevol moment pot arribar aquella ocasió que revela la distància entre *jo* i *els altres*.

Amb relació a la variació geogràfica de la llengua, de vegades aquesta sensació de desplaçament també és perceptible. Per exemple, quan un parlant es trasllada a viure a una zona amb una altra varietat dialectal es poden adoptar bàsicament dos actituds: intentar incorporar gradualment alguns dels trets lèxics i fonètics comuns en l’àrea geogràfica d’adopció o bé refermar-se en el dialecte propi malgrat el reclam que representaran per als seus interlocutors els

elements lingüístics discordants. A la llarga, però, els establerts fora de l'àmbit dialectal d'origen probablement acabaran incorporant alguna mena d'interferència amb el dialecte circumdant. De fet, d'aquesta categoria de parlants desplaçats, n'hi ha cada vegada més. Els professors d'institut i de primària del País Valencià que han vingut a treballar a Catalunya durant els últims anys o els universitaris de ponent que s'han quedat a viure a la metròpolis en serien exemples.

Inconscientment, prenem decisions comunicatives sense parar. A l'hora de parlar tenim l'habilitat d'ajustar-nos a la capacitat de comprensió del destinatari (penseu en les estratègies que fem servir quan ens adreçem als xiquets molt petits) i a altres variables com ara el grau de formalitat que ens demana cada ocasió. Ara bé, en el cas dels parlants que mantenim el dialecte originari fora del seu espai natural, aquesta necessitat de tria és encara més gran. Encara que tot és instantani quan parlem, el nostre cervell és tan veloç que seguríssim que tenim temps d'arribar a plantejar-nos: això ho dic o no m'entendran? En el meu cas, procuro exhibir sense gaires limitacions la meua modalitat lingüística amb les persones que conec. I això fa que de vegades afloren paraules que abans m'havien semblat irrelevantes. Com no fa gaire quan, en una conversa de sobretaula, va sorgir un comentari amb una peça ben peculiar:

–Sempre es posa **miquetaines** i després es queda amb gana.

Aquest nom femení probablement no us resultarà familiar, encara que té un significat transparent per a un nadiu. Està format combinant *miqueta* i el sufix *-aina*, seguint el patró d'altres derivats com ara **coloraina**, **fogaina** o **moixaina**. Cal dir que *miquetaina* no apareix a cap diccionari i que *miqueta* el trobareu només al diccionari català-castellà d'Enciclopèdia Catalana i al [Diccionari Normatiu Valencià](#). Però és una formació morfològicament correcta, que usem els ebrencs –i potser algú altre– des de ves a saber quan. Des del punt de vista semàntic, ens permet afegir damunt de la idea de “porció xicoteta d'alguna cosa” un “matís de quelcom insubstancial”.⁽¹⁾ No em digueu que no té gràcia...

Així, doncs, quan aquesta paraula –discordant fora de casa– m'ha vingut a trobar de nou, l'he rebut amb els braços oberts. I ara us la regalo.

(1) Sobre el sufix *-aina*: [Sufixos fòssils del català](#), Jordi Bruguera. Publicat a [Miscel·lània Giuseppe Tavani-1](#). Barcelona: Abadia de Montserrat, 2001, p. 333-372.

Vegeu també altres entrades de Teresa Tort al seu blog Agafada al vol. Som les paraules que diem: [Bambolada](#) (22/08/2017), [Adreçar](#) (29/09/2017), [Trastocar](#) (14/10/2017).

6 Entre d'altres

Magí Camps @MagiCamps

La Vanguardia, 18/09/2017

<http://www.lavanguardia.com/vida/20170918/431379382607/entre-daltres.html>

Quan els de la meva quinta vam estudiar les conjuncions, les coses eren molt senzilles. Les copulatives, la disjuntiva, les adversatives, les distributives... Les estrelles eren la copulativa *i* i la disjuntiva *o*. Uns exemples: Vindran la Maria i el Joan / Vindrà la Maria o el Joan. En el primer cas en venen dos; en el segon, només un dels dos.

Però quan un se submergeix en les gramàtiques “per a adults” descobreix que les coses són més complexes, que les conjuncions funcionen de diverses maneres i que no sempre responen a un esquema simplificat. La conjunció disjuntiva *o*, per exemple, que semblava clara i precisa, resulta que no ho és tant. D'entrada, en un exemple eixamplat com ara: “Vindran la Maria, el Joan o la Pilar”, pot ser que només en vingui un, pot ser que en vinguin dos o, fins i tot, que vinguin tots tres. Tot això es dedueix d'aquesta *o*, segons expliquen els experts.

És per això que l'invent del llenguatge tècnic d'escriure “i/o”, que s'ha exportat amb èxit a molts altres àmbits, és redundant i, per tant, innecessari. En la majoria dels casos, la conjunció *o* ja fa aquest servei.

D'altra banda, en el llenguatge periodístic fa temps que ha emergit un nou ús que s'està consolidant. És el cas en què, per estalviar-se l'afegit “entre d'altres”, en lloc de posar-hi la conjunció copulativa *i*, s'hi posa la disjuntiva *o*. Prenem la frase: “A la cimera europea hi assistiran Bèlgica, França i Polònia, entre altres països”. Com que el llenguatge periodístic tendeix a la síntesi –i en el cas dels diaris impresos, a més, hi ha una qüestió d'espai físic limitador–, els periodistes han donat un ús nou a la conjunció *o*. En l'exemple anterior, la fan servir així: “A la cimera europea hi assistiran Bèlgica, França o Polònia”. No és que qui informa no sàpiga ben bé quin dels tres països hi anirà, sinó que hi seran tots tres, més uns altres que no caben en el titular.

Pel que sembla, doncs, el llenguatge periodístic necessitava una nova conjunció *o*, com a mínim, atorgar un nou ús a una d'existent. Des de fa temps, d'una manera natural i espontània, i per un procediment basat en l'economia del llenguatge, el periodisme està fent servir aquest ús de la conjunció *o* com si fos

un *etcètera*. És a dir, allò que quan vam estudiar ens pensàvem que només era una disjuntiva, ara també pot ser una mena d'afegitó.

L'economia és un dels elements que fan evolucionar el llenguatge. Aquest ús periodístic pot agradar més o menys, però és aquí per quedar-se: una conjunció que equival a un *etcètera*, però que es posa davant de l'últim element esmentat. Potser no és bonic, però s'ha de reconèixer que és pràctic.

7 El valencià ens enriqueix i el “valenyol” ens dilueix

Albert Pla Nualart

Ara, 30/09/2017

https://llegim.ara.cat/opinio/valencia-enriqueix-valenyol-dilueix_0_1879012112.html

El fitxatge de Núria Roca per TV3 ha suscitat tota mena de crítiques en què s'han barrejat opinions polítiques de la presentadora valenciana amb alguns continguts del seu interromput programa, *A tota pantalla*. També s'ha parlat, encara que poc, del seu català. Bona part de l'audiència de TV3 no té clar si el que li semblen clars castellanismes són valencianismes. Si es pot “llavar un calçetí” amb l'aval de l'IEC i l'AVL, ¿podem estar segurs que no siguin bones moltes altres formes que aquí serien barbarismes?

¿Ens hem de quedar impàvids quan Roca s'*assusta* o diu que unes imatges *tenen mala pota* o *tira de menys* algú o troba que un got de llet *olora molt fort* o té clar el que *no hi ha que fer* o *se li cau* la petaca o les coses *li donen ràbia*? De cap manera. Totes aquestes formes –per vives que siguin al carrer– són casos clars d'interferència també en valencià, i a un bon professional de la llengua que presenta un espai en un mitjà públic se li hauria d'exigir que aprengui a substituir-les pels seus equivalents correctes.

El valencià té excel·lents diccionaris i gramàtiques amb aval acadèmic que vetllen per la genuïtat del seu estàndard. I és tan evident que un bon valencià enriqueix TV3 com que el *valenyol* –igual que el *catanyol*– hi sembla el desconcert, degrada la llengua i soscava l'autoestima dels parlants.

I no parlo només de lèxic. La perífrasi *anar a + infinitiu* que expressa futur immediat amb un present d'indicatiu –el típic “ara anem a connectar amb X”– és igual de condemnable si la diu Núria Roca que si la diu qualsevol altre professional de TV3. I el fet que ella la utilitzi constantment fa pensar que ningú li

adverteix que l'hauria d'evitar. Com si el seu prestigi com a comunicadora li es-
talviés haver de dominar la llengua amb què comunica.

A la direcció de TV3 li pot semblar que per fer tertúlies sobre Belén Esteban no
cal filar tan prim, però molts espectadors consideren que el preu per liderar no
pot ser mai la colonització cultural i lingüística.

8 L'homenatge

David Paloma

El Punt Avui Cultura, 17/09/2017

http://projectetraces.uab.cat/tracesbd/avui/2017/avui_a2017m9d17p13scultura.pdf

Havien de ser quatre persones i van acabar sent-ne més de vuitanta. Havia de
fer-se al voltant d'una taula i va acabar celebrant-se primer a l'auditori de Moià,
ple fins dalt, amb parlaments diversos i lliurament d'obsequis, i després en un
restaurant que vam omplir del tot, els uns per amicitat, els altres per coneixença
i els uns i els altres per admiració. Set taulades, com diuen els manuals de ca-
talà. Va ser el 2 de setembre a les 12 del migdia.

I els motius de l'homenatge? Doncs no hi ha números rodons que els embe-
lleixin. I les justificacions, si hi fossin, estarien agafades amb pinces. Vegeu, si
no, les dades següents.

El 4 d'agost passat Josep Ruaix i Vinyet, eclesiàstic, gramàtic i escriptor, autor
d'unes seixanta obres sobre llengua, va fer setanta-set anys. Enguany es
compleix el quaranta-novè aniversari de la primera edició d'*El català en fitxes*.
D'aquí a tres mesos Ruaix enviarà la seva nadala número 19 (la primera la va
escriure el 1999). Fa disset anys que va rebre la Creu de Sant Jordi, i demà
passat en farà un, dia per dia, que va presentar el seu últim llibre, *Estudis de
llengua*: 32 articles publicats durant gairebé dues dècades. Tres principis que el
defineixen, a ell i la seva obra: unitat, personalitat i dignitat.

Els números canten, encara que no hi hagi un vuitanta, un cinquanta o un vint
com a excusa. Al capdavant, els motius no van ser sinó un, ben singular, al
marge de dates i xifres: una gran demostració d'afecte i d'agraïment *sine die*.

Un dels capítols de *La galàxia Ruaix*, el llibre que se li va regalar, conté preci-
sament paraules d'afecte i mostra trenta-tres aproximacions a la persona i a
l'obra de Josep Ruaix. En ressaltó només algunes. "És tanta la gent que pot dir:

«Jo vaig aprendre català gràcies a les *Fitxes* d'un Ruaix!», que probablement aquesta expressió no es pot dir de gairebé cap més didacte o professor de català” (Joan Badia i Pujol); “heus aquí el servei al país d’una persona humil i extraordinària que, manllevant paraules espriuanes, «ha viscut per salvar-nos els mots, per retornar-nos el nom de cada cosa»” (Florenci Crivillé); “és un treballador infatigable, que tradueix del llatí o de l’italià, que corregeix obres magnes i obres minúscules” (Mercè Espuny); “els seus llibres són extremament austers i densos, sense cap concessió al disseny, però són obres d’una rara perfecció” (Joan Ferrer); “la seva faceta més desconeguda és la que el vincula amb la premsa local” (Jaume Clarà); “Ruaix es va encarregar de publicar els cinc volums de la meua *Gramàtica anglesa*” (Lou Hevly); “Ruaix va ser un dels primers col·laboradors de la revista *Cavall Fort*” (Albert Jané), etc.

De la resta de capítols en destaco els deu textos que conformen “la galàxia” i, sobretot, les nades calderines, el breu vocabulari ideològic ruaixià (de Carles Riera) i la bibliografia de/sobre Josep Ruaix. No em puc descuidar els mèrits d’una auca genial, escrita per Joan Vilamala i il·lustrada per Toni Donada. 75 x 120 cm. Una gran auca!

Al [núm. 1.346](#) d’InfoMigjorn vam reproduir l’auca de Josep Ruaix i Vinyet. Al [1.341](#), una crònica de Maria Cucurull sobre l’homenatge. I al [1.348](#), una ressenya de *La galàxia Ruaix* a càrrec de Ramon Torrents.

Treballant com la formiga,
en Ruaix, discret, tenaç,
i envoltat de gent amiga,
ens ha anat marcant el pas.

Del país, de punta a punta,
ha descrit el seu parlar
i ha estat membre de la Junta
Permanent de Català.

Entre els lingüistes famosos
té pes la seva opinió
i en els temes espinosos
sap quedar com un senyor.

- Tres vinyetes de les 24 de l’auca dedicada a Ruaix, amb il·lustracions de Toni Donada i textos de Joan Vilamala

9 Deixeble de Fabra

Núria Puyuelo

El Punt Avui Cultura, 17/09/2017

<http://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-cultura/1232284-deixeble-de-fabra.html>

Molta gent recorda el gramàtic Josep Ruaix per les seves fitxes, amb les quals es va fer conegut als anys seixanta, setanta i vuitanta entre els que estudiaven català. Es tractava d'un recull exhaustiu d'exercicis didàctics agrupats per temes. Dels seus manuals –*El català en fitxes* (1968), *Català fàcil* (1983) i *El català* (1984)– se'n van fer successives edicions, que van tenir una gran difusió.

Nascut en ple franquisme, mossèn Ruaix va aprendre el català de manera autodidacta, fixant-se en els escrits que llegia i estudiant les regles ortogràfiques que havia fixat Pompeu Fabra. Tot el material de les fitxes el va anar confeccionant quan estudiava al Seminari de Vic, on va començar la seva carrera eclesiàstica, amb l'objectiu d'ensenyar als seus companys com s'escrivia la llengua catalana. Al seminari, fins i tot, corregia els textos d'alguns professors. Al cap d'uns anys, aquestes fitxes són les que va fer servir tota una generació de catalans que no havien estudiat català a l'escola i que el volien aprendre a escriure. El seu estudi de la llengua sempre ha estat molt acurat i això ho demostra el fet que els seus primers llibres els va decidir editar ell mateix. Després, però, van ser reeditats per l'editorial Claret, on ha publicat els seus darrers llibres: *Nou diccionari auxiliar* (2011), *Diccionari de barbarismes* (2011) i *Estudis de llengua* (2016).

A banda de la seva obra lingüística, també cal destacar la seva feina com a corrector –va corregir la Bíblia Catalana, traducció interconfessional– i com a traductor de llibres litúrgics al català. Des de fa molts anys també col·labora amb la revista *Llengua Nacional*, on publica articles de llengua que parteixen d'errors que recull en publicacions i que li serveixen com a exemple per als seus estudis lingüístics. Actualment compagina la dedicació a la llengua amb la feina de rector, a les parròquies de Calders (Moianès). Per la seva trajectòria i la seva aportació a l'estudi de la llengua, ha rebut la Creu de Sant Jordi (2000).

10 Tres llibres per a gaudir de la llengua dels alcoians

Isabel-Clara Simó

Ràdio Alcoi, 31/10/2017

Tinc dos magnífiques notícies: la primera és l'aparició de dos llibres entranyables: *Històries de muntanya i de vora mar*, de Jordi Valor i Serra, i, del mateix autor, *Històries casolanes*. Aquest alcoià, que va morir el 1984, va escriure molt i la majoria de la seua obra és en català, en el català d'Alcoi, vull dir. Ara recorde una dita de Joan Fuster que fa així: "La meua manera de dir-me valencià és dir-me català, i la meua manera de dir-me català és dir-me valencià". Quin gran home!

Les *Històries de muntanya i de vora mar* són tan amenes que si les comences has d'acabar-les. Una autèntica delícia. A sobre, l'edició és impecable. Ha anat a cura de Vicent Cabanes i Fitor i d'Eugeni S. Reig, dos savis. La llengua, per tant, és immillorable. Fa goig llegir aquestes històries que no tenen res d'antigues, sinó que són dinàmiques, efervescents i tot. Quin plaer!

Pel que fa a l'altre llibre, que ha tingut els mateixos curadors, són sobretot històries del bell folklore alcoià: narracions, com es diuen, de la vora del foc, i passades al llarg del temps. Jordi Valor hi posa la seua empremta i el seu art com a escriptor.

Però encara tinc una altra notícia, i aquesta és de molta envergadura. El mateix Eugeni S. Reig ha publicat un llibre de màxima erudició: *El borum i els gospins*, en la qual obra ha resseguit, amb paciència franciscana, com a bon lingüista, el lèxic en l'obra de l'estimat Joan Valls, i ha arreplegat, al llarg de quasi 200 pàgines, el lèxic alcoià del celebrat autor. Això té dos avantatges; l'un, que és un homenatge al nostre Joan Valls; l'altre, que és una aportació de molt de calibre a la lingüística.

Totes aquestes obres, les unes ameníssimes, l'altra erudita, m'han fet feliç com a lectora i com a alcoiana.

Estem en bones mans. L'alarma, que no decreix, de la possible desaparició de la nostra llengua –engolida per una llengua més poderosa, com és el castellà– queda detinguda i fins i tot vençuda per persones com Eugeni S. Reig, que han posat el seu talent al servei de la llengua dels alcoians.

Mira, m'emociona pensar-ho: paraula d'alcoiana!

11 El catanyol es cura

Pau Vidal @pauetvidal

El catanyol es cura. Interferències castellà-català (Barcelona: Barcanova, 2012), pàg. 77-78

Discrepància al Kursaal

EXEMPLE D'ÚS: «L'aplaudiment va anar acompanyat de xiulets i **algun que altre** bravo.»

ÚS CORRECTE: «...de xiulets i **d'algun bravo escadusser / esporàdic.**»

EXPLICACIÓ: Expressió castellana sempre de mal traduir. També «...de xiulets i **d'uns quants braves / de no gaires braves**» (eviteu, això sí, l'espuri «**uns pocs** braves»).

No toquen ni quarts ni hores

EXEMPLE D'ÚS: «Entro a **les nou i mitja** i plego a **les sis i quart.**»

ÚS CORRECTE: «Entro a **dos quarts de deu** i plego a **un quart de set.**»

EXPLICACIÓ: En converses informals es pot escurçar: «Entro a **dos de deu** i plego a **un de set.**» Les formes *i quart*, *i mitja*, *menys quart* només són admissibles al País Valencià i a les Illes, per raons històriques. Cal saber distingir entre l'exactitud que reclamen els horaris al minut («Té visita al metge de capçalera a les 18.40 h.») i l'elasticitat del minut amunt minut avall, tal com recull la variant en plural: «Arribarem a **quarts de quatre.**»

De part del gestor

EXEMPLE D'ÚS: «Vine **a allò de** les sis, màxim sis i deu.»

ÚS CORRECTE: «Vine **cap a** les sis, màxim sis i deu.»

EXPLICACIÓ: També «...**cap allà a / pels volts de** les sis».

A la festa major

EXEMPLE D'ÚS: «Té, agafa la xiqueta i posa-te-la **a les espatlles**, que no veus que no veu re?»

ÚS CORRECTE: «Tu, agafa la xiqueta i posa-te-la / carrega-te-la **a coll / a collibè...**»

Menys és més?

EXEMPLE D'ÚS: «Els macarrons fan olor de macarrons, **no hi ha més.**»

ÚS CORRECTE: «...fan olor de macarrons, i **s'ha acabat el bròquil.**»

EXPLICACIÓ: Sorprenent expressió d'encara més sorprenent expansió. Segurament de vida efímera, atesa la utilitat pràcticament nul·la que té. Mentrestant, podeu substituir-la amb fantasia: **i para de comptar, què més vols?, ja està.**

Elegància en el vestir i en el viure

EXEMPLE D'ÚS: «No t'he pogut contestar perquè ens acabem de **mudar.**»

ÚS CORRECTE: «...perquè ens acabem de **canviar de casa.**»

EXPLICACIÓ: Un altre cas de substitució a la velocitat de la llum. Tot i que el DIEC l'accepta i per tant oficialment és correcta, crea confusió amb el significat quasi únic en què s'havia especialitzat aquest verb: 'vestir-se amb elegància': «Si vols venir a missa del gall muda't una mica, home.»

12 Tots els dubtes. Paraules amb biografia (2)

Rudolf Ortega

[Tots els dubtes. Una gramàtica del català a l'abast](#) (Barcelona: RBA La Magrana, 2014), pàg. 313-314

Té... ai... · SADISME, MASOQUISME

Els sàdics i els masoquistes tenen, curiosament, orígens literaris paral·lels. Devenem el *sadisme* a Donatien Alphonse François de Sade, escriptor francès del segle XVIII conegut com a marquès –tot i que era comte– i també pels seus excessos sexuals. Tota mena de perversions eren possibles per tal de satisfer la seva llibertina voracitat. I a l'altre plat de la balança, perquè al món tot té el seu contrari, hi trobem el *masoquisme*, procedent del novel·lista austríac Leopold Ritter von Sacher-Masoch, que en les seves obres descrivia personatges als quals –com a ell– els plaïa de rebre de valent.

“Justícia” paral·lela · LINXAMENT

Coneixem per *linxament* l'atac col·lectiu i tumultuós contra una sola persona. L'invent, així com el verb *linxar*, s'atribueix a Charles Lynch, propietari rural de Virgínia quan els Estats Units eren encara colònia britànica. Immers en el procés revolucionari que els va dur a la independència de la Gran Bretanya, Lynch va instaurar una mena de tribunals paral·lels, fora de la llei i sense cap mena de garantia processal (a algú li sona Guantánamo?), en què es desenvolupaven judicis sumaríssims contra tot aquell que fos sospitós d'ésser probritànic. I un

dels càstigs que imposaven aquests tribunals eren unes bones pallisses. El mateix Lynch ja feia servir el verb anglès *to lynch* per significar aquesta mena d'accions, així que ja ens podem fer la idea sobre quina mena de personatge deuria ser.

13 Llengua Nacional, número 100

Sumari del núm. 100, 3r trimestre del 2017

<http://languanacional.cat/> @LlenguaNacional

Homenatge als impulsors de 'Llengua Nacional' en la celebració del número 100

EDITORIAL Cent números de «Llengua Nacional»

L'ASSOCIACIÓ

ESPECIAL NÚMERO 100

La paraula. Joan Solà

«Llengua Nacional», de l'1 al 100. Josep Ruaiç

La cuina com a eina cultural. Carme Rusalleda

Entre la norma i la pràctica. Xavier Pàmies

El llenguatge administratiu i la imatge de les institucions. Carles Duarte

Els inicis del doblatge. Albert Jané

Els inicis de la llengua en les retransmissions esportives. Joaquim Maria Puyal i Jordi Mir

Dels orígens de la Plataforma per la Llengua i més enllà. Òscar Escuder

La política lingüística des de dins. Bernat Joan

«Cavall Fort», la creació d'un model de llenguatge. Mercè Canela

Jesús Tuson, l'instint de comunicar. Alícia Fuentes-Calle

PARLEM AMB...

Núria Feliu. Màriam Serrà

Mercè Piqueras, biòloga i divulgadora científica. Maria Rosa Bayà

Alfred Rodríguez Picó. Meteoròleg. Abel Carretero i Màriam Serrà